

VU Research Portal

Fotogenieke Stuurman. Hendrikus Colijns gebruik van fotografie in het Interbellum
de Jager, J.J.

published in
Historisch Tijdschrift Aanzet
2016

document version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)
de Jager, J. J. (2016). Fotogenieke Stuurman. Hendrikus Colijns gebruik van fotografie in het Interbellum. *Historisch Tijdschrift Aanzet*, 31(2), 43-51.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:
vuresearchportal.ub@vu.nl

Fotogenieke stuurman

Hendrikus Colijns gebruik van fotografie in het Interbellum

KOOS-JAN DE JAGER

ARP-leider Hendrikus Colijn ging goed met zijn tijd mee. Gedurende zijn politieke carrière maakte hij flink gebruik van het toenemende belang van fotografie tijdens het Interbellum. Koos-jan de Jager toont aan dat Colijn, ondanks zijn belangrijke bijdrage aan de geschiedenis van de politieke beeldvorming, veel waarde bleef hechten aan het geschreven woord.

In 1939 beschreef het liberale *Algemeen Handelsblad* Hendrikus Colijn (1896-1944) als ‘de centrale figuur in ons volk’.¹ Hij was minister-president, leider van de Antirevolutionaire Partij (ARP) en hoofdredacteur van het anti-revolutionaire dagblad *De Standaard*.² Colijn stond bekend als een stoere, onverzettelijke en autonome leidersfiguur. Hij was resoluut, schuwde de publiciteit niet en was er trots op dat hij als sterke leider Nederland door de crisistijden heen hielp. Hij riep controversie op, maar maakte tegelijkertijd indruk als energiek bestuurder, patriarchaal regent en autoritair gezagshandhaver.³

Deze stoere, mannelijke houding straalt af van de meeste van zijn portretfoto’s. De effen achtergrond, zijn sterke kaaklijn en kortgeknipte kapsel werken in zijn portretfoto’s mee om een beeld neer te zetten van een onverzettelijk man, gestaald tijdens zijn militaire dienst in Indië. Colijn voldeed hiermee aan het beeld van de oer-Hollandse regent, het beeld dat in antirevolutionaire kring en daarbuiten dominant was.⁴

Portret Colijn - Het Leven Geïllustreerd (1923)

De foto’s van Colijn bieden een interessant kijk op de Nederlandse politieke geschiedenis. Het onderzoek naar fotografie en beeldcultuur heeft vanaf de jaren negentig van de vorige eeuw een groei doorgemaakt. Waar foto’s eerder slechts een illustratie bij een tekst waren, kreeg fotografie als onderzoeksobject op zichzelf aandacht.

In de Nederlandse context hebben Bernadette Kester en Martijn Kleppe onderzoek gedaan naar de verhouding tussen politiek en fotojournalistiek. Kester vraagt in haar studie naar fotograaf Erich Salomon aandacht voor de verhouding tussen breuk en

1 ‘De sterke man’, *Algemeen Handelsblad* (21 juni 1939).

2 Zie voor zijn biografie: Herman Langeveld, *Hendrikus Colijn 1896-1944. Dit leven van krachtig handelen (1896-1933)* (Meppel 1998). Idem, *Hendrikus Colijn 1896-1944. Schipper naast God (1933-1944)* (Amersfoort 2004).

3 Henk te Velde, *Stijlen van Leiderschap, Persoon en politiek van Thorbecke tot Den Uyl* (Amsterdam 2002) 108.

4 Jan de Bruijn, *De Sabel van Colijn. Biografische*

opstellen over religie en politiek in Nederland (Hilversum 2011) 221.

continuïteit in de parlementaire fotografie. Eerder fotohistorisch onderzoek benadrukt vooral de breuk die ontstond na de introductie van de politieke fotografie: mensen gingen radicaal anders kijken naar de politieke leiders.

Zonder deze vernieuwing te ontkennen plaatst Kester de fotografie echter in een bredere historische continuïteit

*Er
ontstonden
nieuwe
kanalen
voor
beeldvorming
en politieke
representatie*

van personalisering en popularisering van de politiek. Personalisering, waarin het 'gezicht' van de politici van groot belang werd, was al eerder dan de persfotografie onderdeel van de politieke cultuur. Foto's vormen volgens Kester een continuïteit en versterking van een eerder aanwezige trend van popularisering.⁵ In

dit artikel wordt deze stelling getoetst aan de wijze waarop Hendrikus Colijn fotografie inzette om de beeldvorming rond zijn persoon te beïnvloeden. Basis voor dit onderzoek is een analyse van zijn presentatie in acht jaargangen tussen 1918 en 1939 van de ARP-krant *De Standaard*.

5 Bernadette Kester, 'Breuk en continuïm. Erich Salomon en de personalisering van de politiek in geïllustreerde tijdschriften', *Tijdschrift voor Mediageschiedenis*, 15 (2012) 2, 57-80, 80.

PARLEMENTAIRE EN JOURNALISTIEKE CULTUUR IN NEDERLAND

In de literatuur over de parlementaire geschiedenis in de periode 1880-1940 komen drie onderling verweven ontwikkelingen naar voren. Ten eerste ontstonden er nieuwe vormen van openbaarheid, zoals beschreven door politiek historici Ido de Haan en Henk te Velde. Meer burgers werden door de opkomst van massamedia betrokken bij het politieke debat, en er ontstonden nieuwe kanalen voor beeldvorming en politieke representatie.⁶ De personalisering van de politiek was een tweede belangrijke parlementaire ontwikkeling in de jaren 1880-1940. De afstand tussen bevolking en de Haagse afgevaardigden nam gedurende deze jaren fors af. Journalisten merkten op dat de parlementaire cultuur niet meer zozeer om 'beginselen' maar om 'personen' en sterke leiders, leek te draaien.⁷ Partijleiders als Kuyper, Colijn, Troelstra en Nolens waren zulke sterke leiders, die elk een politieke traditie vertegenwoordigden.⁸

Ten derde begon de professionele persfotografie zich rond 1900 te ontwikkelen. De kranten stelden zich

6 Ido de Haan en Henk te Velde, 'Vormen van politiek. Veranderingen van de openbaarheid in Nederland 1848-1900', *BMGN* 2 (1996) 167-200, 179-183.

7 Castoretpollux, *In de Tweede Kamer: Portretten* (Sneek 1881) 75.

8 Henk te Velde, *Stijlen van Leiderschap. Persoon en politiek van Thorbecke tot Den Uyl* (Amsterdam 2002) 56-57.

Aantal afbeeldingen in kranten (donker) naast het aantal pagina's (licht), per jaargang, 1900-1946

aanvankelijk gereserveerd op tegenover de fotografie, en legden de nadruk op teksten. De populariteit van geïllustreerde weekbladen laat desondanks zien dat er behoefte was aan foto's. Uit de analyses van Kester blijkt dat de weekbladen als eerste begonnen met het plaatsen van foto's, waarna de kranten volgden.⁹ Verbeterde druk- en zettechnieken maakten afdrukken van foto's in kranten technisch mogelijk. Daarnaast zorgde het gebruik van goedkopere en kleinere camera's voor een groeiend aantal foto's van gebeurtenissen en personen.¹⁰

Dat er in de loop der tijd steeds meer foto's bij krantenartikelen geplaatst werden is duidelijk af te lezen aan bo-

venstaande grafiek, opgebouwd uit de database van de Koninklijke Bibliotheek, waarin het aantal afbeeldingen in kranten is gevisualiseerd.¹¹ De donkere staven laten het aantal afbeeldingen in kranten zien. Zichtbaar is dat het aantal vanaf 1920 flink stijgt, waarna het tussen 1930 en 1940 stabiliseert. Op dat moment staat op de helft van de pagina's in een krant een foto.

In de geschiedenis van de Nederlandse fotografie speelt de Duits-Joodse fotograaf Erich Salomon een belangrijke rol. Tot 1936 was het absoluut verboden om te fotograferen in het parlement. De parlementariërs waren 'voorlopig niet geneigd [...] gelegenheid te verschaffen tot het maken eener fotografischen opname', aldus de griffiers van de Eerste en Tweede Kamer.¹² Door

9 Ibidem, 63.

10 B. Kester en M. Kleppe, 'Acceptatie, professionalisering en innovatie. Persfotografie in Nederland, 1837-2014.' in: J. Bardoel en H. Wijffjes (red), *Journalistieke Cultuur in Nederland* (Amsterdam 2015) 53-76, 62.

11 <http://lab.kbresearch.nl/analyze/Imagecount>

12 Tineke Luijendijk en Louis Zweers,

De Ministerraad in overleg. Colijn in het midden, zittend. Het Leven Geïllustreerd (1936)

de veranderende opvattingen over fotografie die hierboven zijn beschreven kreeg Salomon in 1936 als eerste toestemming te fotograferen bij een parlementair debat. Hij had, voordat hij in de Tweede Kamer mocht fotograferen, al foto's gemaakt van politici buiten de formele context. Toen hij in Nederland actief werd sloot hij vriendschap met Colijn, die hij ook thuis mocht fotograferen.¹³ Veel bekende foto's van Colijn zijn door Salomon gemaakt; hij kan daarom gezien worden als de man die Colijn tot een fotografisch icoon van het Interbellum maakte.

In de jaren dertig kwamen de sterke toename in het gebruik van fotografie in kranten en de grotere aandacht voor de persoonlijkheden van politiek leiders samen. Een mooi historisch voorbeeld vormt de foto waarin de ministerraad, Colijn in het midden, wordt afgebeeld in stijl van Rembrandt. De overeenkomst met Rembrandts *De Staalmeesters* is inderdaad treffend. Deze afbeelding laat zien dat politiek meer was dan een tekst of een toespraak. Kester trekt daaruit de conclusie dat politiek meer en meer een spektakel werd, waardoor de visuele representatie van de hoofdrolspelers een belangrijke rol kreeg.¹⁴

Parlementaire fotografie... van Colijn tot Lubbers ('s-Gravenhage 1987) 11.

13 Andreas Biefang en Marij Leenders (red.), *Erich Salomon & het ideale parlement. Fotografie in Berlijn en Den Haag, 1928-1940* (Amsterdam 2014) 11; Luijendijk en Zweers, *Parlementaire fotografie... van Colijn tot Lubbers*, 13.

COLIJN IN FOTOGRAFIE

De communicatieve erfenis van Colijn betekende enerzijds een voortzetting van de communicatie van zijn voorganger,

¹⁴ Kester, 'Breuk en continuüm', 67.

Abraham Kuiper. Als hoofdredacteur van *De Standaard* schreef Colijn net als Kuiper vele kolommen tekst vol en als partijleider sprak hij vele groepen mensen toe. Anderzijds maakte hij gretig gebruik van de nieuwe middelen van fotografie, iets wat Kuiper nooit gedaan had. Zo kwamen in Colijn oude en nieuwe vormen van communicatie samen.

Net als Kuiper had Colijn enkele belangrijke kanalen waarin hij zijn politieke overtuiging uit kon dragen. Hij hield als begenadigd spreker veel toespraken, voor grote menigten of via de radio. 'Zijn retorica was zo succesvol dat ze niet eens herkend werd (...) De kracht van zijn retorica was de schijn van evidentie', analyseert Te Velde.¹⁵ Colijns toespraken werden beschreven in krantenverslagen of integraal gedrukt en verkocht onder de achterban. Ook schreef hij veel in *De Standaard*. Deze krant had een eigen plaats in het mediabestel van de vroege twintigste eeuw. Abraham Kuiper zag de krant als kanaal voor het toespreken van zijn volk, de 'kleine luyden'. In *De Standaard* bewerkte hij 'de volksconsciëntie'. Colijn, die de rol van Kuiper na diens sterven in 1920 overnam, gebruikte dezelfde spreekbuis en onderwees zijn achterban in de antirevolutionaire beginselen.

Gedurende het Interbellum is fotografie duidelijk een grotere rol gaan spelen in *De Standaard*. Bij het bekijken van jaargang 1918 vallen direct en-

kele elementen op. Een krantenpagina bestaat uit zes kolommen dicht opeengedrukte tekst, in een klein lettertype. Enkel in advertenties komen getekende afbeeldingen voor. 1918 is tevens een verkiezingsjaar, en hoewel de ARP een prachtig affiche had met Colijn als 's-Lands Stuurman', drukte men deze niet af in de krant. Er werd vooral tekstueel campagne gevoerd, met veel artikelen en redevoeringen. Ook in 1925 werd er weer reclame gemaakt voor de verkiezingen. Interessant is de nadruk die de partij nog steeds legde op gedrukte tekst.

In de jaargang 1930 zijn al verschillende foto's opgenomen. De meeste hebben symbolische waarde, zoals foto's van de koningin, of nieuws waarde, zoals overstromingen. Bij artikelen over de politiek staan geen foto's van de debatten in de Tweede Kamer, maar soms wel foto's van Kamerleden of ARP-leiders als Colijn. In 1933, wederom een verkiezingsjaar, wordt de omslag in het gebruik van foto's duidelijker: er is veel meer aandacht voor fotografische beeldvorming van kandidaten en partijleiders. Zo worden er foto's van Colijn en zelfs een overzicht, inclusief foto, van alle kandidaten geplaatst.

*Het bouwen
van een
publiek
beeld van
Colijn werd
in naast
teksten, een
belangrijk
thema.*

15 Te Velde, *Stijlen van leiderschap*, 133.

Zo gebruikte Colijn de mogelijkheden die de fotografie hem boden. Dit betekende een breuk met eerdere politici, die de fotografie überhaupt niet konden gebruiken. Het bouwen van een publiek beeld van Colijn werd in *De Standaard*, naast de teksten, een belangrijk thema. De al eerder beschreven foto's van Erich Salomon zijn belangrijk: Colijn toonde zichzelf hiermee aan het Nederlandse volk.

Niet alleen in de eigen krant maar ook daarbuiten werd Colijn vaak afgebeeld. Salomon was voor Colijn een goede partner: ze maakten samen afspraken over het maken van foto's, onder meer bij Colijn thuis of in de ministerraad. Op deze manier gaf Colijn, evenals enkele andere politici als Nolens (RKSP) en Troelstra (SDAP), een nieuw perspectief op de Nederlandse politiek.

*Colijn was
de eerste
politicus
die
fotografie
gebruikte
ten gunste
van zijn
imago*

KRANT GERICHT OP LEZERS

Analyse van *De Standaard* laat zien dat de krantenpagina's gericht bleven op lezers: de foto's bleven ondergeschikt aan de tekst. De groot-formaat pagina's zijn volgepakt met enkele kolommen gedrukte tekst. Vooral in verkiezingstijd verschenen lange kolommen teksten, redevoeringen en opiniestukken. In een krant uit 1925 staat een twee

pagina's tellende redevoering van Colijn over het begrotingsdebat in de Eerste Kamer.¹⁶ Op de advertentiepagina's wordt gewezen op de mogelijkheid tot het bestellen van vele brochures over politieke onderwerpen. Zo werden er bij verkiezingen verkiezingsbrochures en speciale 'catechismus-achtige boekjes voor de huisbezoeker' samengesteld door de ARP.¹⁷ Een bewijs van de analyse dat beeld ondergeschikt bleef aan tekst is een redevoering van Colijn die is afgedrukt op 29 juli 1939. Op de voorpagina van de krant van die dag stond een foto van het politieke debat in de Tweede Kamer, maar de Kamerrede van ARP-leider Colijn werd van zo'n groot belang geacht dat deze in haar geheel werd gedrukt. Begeleidende tekst legt de nadruk op dit grote belang: 'Wij meenen onzen lezers en den A.R. Kiesverenigingen een dienst te doen door [de rede] hier in haar geheel weer te geven.'¹⁸

Deze voorbeelden vormen argumenten voor het belang van tekstuele overtuiging. Colijn gebruikte tekstuele middelen om zijn achterban te bereiken. Hij drukte dit als volgt uit: 'Het krachtigste wapen in dien strijd is de gave om duidelijk en in goede

16 'Het Begrotingsdebat in de Eerste Kamer – Minister Colijn aan het woord', *De Standaard* (7 maart 1925).

17 D.J. Elzinga en G. Voerman, *Om de stembus. Verkiezingsaffiches 1918-1998* (Groningen 2002) 10-12.

18 'De Jongste Kamerrede van Dr. Colijn', *De Standaard* (29 juli 1929).

woorden uw gedachten uit te drukken. In de welsprekendheid huist de kracht om de wereld te beheersen.¹⁹

Dat neemt niet weg dat in jaargang 1939 van *De Standaard* veel meer foto's staan dan in voorgaande jaargangen. Er is naast aandacht tijdens verkiezingen ook veel persoonlijke interesse in Colijn als partijleider. In januari 1939 verschijnen er foto's en verslagen van zijn vakantie in Zwitserland. Het bouwen van een publiek beeld rond H. Colijn komt heel sterk naar voren in verschillende andere foto's en artikelen in *De Standaard*.

Zeer typerend voor de fotografische beeldvorming waarnaar gestreefd wordt is het extra nummer van *De Standaard* op 22 juni 1939, 'Dr. H. Colijn zeventig jaar'. Deze 96 pagina's tellende krantenuitgave geeft een groot portret van Colijn in woord en beeld. Foto's van Colijn in de Staten-Generaal tijdens een debat of achter zijn bureau aan het werk scheppen een beeld van een machtig leider.²⁰ De beelden in de krant zijn vrij statisch. Op de voorpagina staat Colijn bijvoorbeeld van de zijkant gefotografeerd; in de krant staan vele portretfoto's of foto's van zittingen van allerlei vergaderingen. De begeleidende teksten zijn lang en vormen een tekstuele lofzang op de jubilerende Colijn. Dit jubileumnummer is een

Voorpagina Dr. H. Colijn zeventig jaar, *De Standaard* juni 1939

goed voorbeeld van het soort krant dat in de jaren dertig veel voorkwam. Nieuwe vormen van fotografie kregen een nieuwe rol en boden krantenlezers zicht op de politieke werkelijkheid. Tegelijk bleven oude vormen gehandhaafd: een krant bevatte veel tekst, weinig tussenkopjes en vrij lange alinea's.

CONCLUSIE

Een politieke foto heeft een brede historische context nodig om geïnterpreteerd te worden. Kester zoekt deze context vooral in de reeds aanwezige trend van personalisering van de politiek. Hiermee kiest ze een politiek-historische benadering: fotografie maakt gebruik van én versterkt historische ontwikkelingen in politiek en journalistiek.

19 Bank en Vos, *Hendriekus Colijn. Antirevolutionair*, 8.

20 'Dr. H. Colijn zeventig jaar', *De Standaard*, 22 juni 1939.

Bestudering van historische vormen van communicatie maakt aanvullende argumentatie voor Kesters stelling mogelijk. Het instrumentarium van de politicus werd in de jaren dertig uitgebreid met een nieuw hulpmiddel: fotografie.

Hendrikus Colijn is een voorbeeld van de breuk die dit opleverde. Hij was de eerste Nederlandse politicus die fotografie gebruikte ten gunste van zijn imago. Zijn relatie met fotograaf Salomon was hiervoor uiterst bruikbaar. Colijn is daarom een goed voorbeeld van de personalisering van de politiek in de tijd van de sterke leiders. Hij wist op slimme wijze gebruik te maken van de mogelijkheden die de fotografie hem bood om zichzelf te presenteren, om zo zijn politieke boodschap aan grote delen van het volk bekend te maken.

Zelf hechtte Colijn juist ook veel waarde aan tekstuele overtuiging.²¹ In hem komen de breuk en continuïteit in de politieke communicatie samen: hij zette zowel foto's als traditionele tekstuele communicatie in om zijn beeld bij de kiezer bekendheid te geven. Dat blijkt ook uit analyse van de krantenpagina's van *De Standaard*: hoewel in de krant steeds meer foto's verschenen, bleef de nadruk in de artikelen liggen op de geschreven tekst. Tot het eind van het Interbellum voerden volledige redvoeringen van Colijn en gedetailleerde woordelijke beschrijvingen van de-

batten de boventoon. Tekstuele communicatie met de achterban bleef zo een veel gebruikt politiek hulpmiddel. Het beeld dat Colijn van zichzelf in de fotografie neerzette, dat van de bestuurder die altijd bezig was, moeten geduid worden als ondersteuning van de tekstuele politieke communicatie. Zelf benadrukte hij dit nog eens door te betogen dat welsprekendheid de manier is om de wereld te beheersen.

Historici doen er daarom goed aan de teksten in beschouwing te blijven nemen wanneer ze politieke foto's onderzoeken. Beelden over de politiek bij het brede Nederlandse publiek werden vooralsnog in belangrijke mate gevormd door het analyserende geschreven of gesproken woord. Voor de parlementaire en journalistieke geschiedenis is het zaak om tekst en foto in onderling verband te bestuderen en hun samenspel te ontrafelen.

Koos-jan de Jager (1995) is derdejaars Geschiedenis en Theologie. Zijn bijzondere belangstelling gaat uit naar de religieuze geschiedenis en cultuurgeschiedenis. Op dit moment loopt hij een archiefstage aan het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (1800-heden) aan de VU Amsterdam. Dit artikel is een bewerking van een eerder geschreven paper in het kader van het vak *Fotografie en Geschiedenis*.

21 J. Bank en C. Vos, *Hendrikus Colijn. Antirevolutionair* (Houten 1987) 8; 59.